

Perneszi György könyvjegyzékéhez

A XVI. századi magyar irodalom történetének kutatói örömmel figyelhettek fel Kovács Sándor Iván felfedezésére, amelyet „Bornemisza Péter mecénásának könyvjegyzéke 1560-ból” címmel az Irodalomtörténeti Közlemények legutóbbi számában¹ tett közzé. Perneszi Györgynek, Nádasdy Tamás nádor sárvári jószágigazgatójának a hagyatékában talált könyvek lajstromáról van szó, amelyből a humanista műveltségű nagyúr környezetének érdeklődésére, tájékozottságára és — közvetve — egyik „tengetettje”, az Élektrát magyarító Bornemisza Péter deák pályakezdésének bizonyos mozzanataira következtethetünk. Köztudomású, hogy Bornemisza a Magyar Elektra ajánlásában hálás szavakkal emlékszik meg Perneszi Györgyről, a nádorispán „fő szolgájáról és tanácsosáról, neki bízott uráról és istenben szeretett atyjáról”, „mind kicsinynek, mind nagynak jó oktatójáról”.² Perneszi „védnökségével” kapcsolatban már Schulek utalt arra,³ hogy a gazdag Nádasdy-levéltár további feltárása új adatokkal szolgálhat. A nádor fennmaradt irományainak feldolgozását Kovács közleményével persze korántsem tekinthetjük lezártnak; mindenesetre ezért is hálásak vagyunk neki.

Örömmel azonban néhány csöpp öröm is vegyül. Röviden: a „legfontosabb Perneszi-dokumentum” több körültekintést és alaposítást érdemelt volna mind a közlő, mind a szerkesztőség részéről. Akármennyire fontos vagy nem fontos egy dokumentum, ha egyszer közöljük, tekintettel kell lennünk arra a testületre, amelynek égisze alatt a közlés történik, nemkülönben a nemzetközi *res publica litteraria* esetleges visszhangjára, — hogy a közlő és a közreműködők tudományos hitelét ne is említsük.

Nem az óhatatlanul becsúszó sajtóhibákat és apróbb pontatlanságokat akarjuk kipecézni, bár túlzásnak érezzük, hogy pl. a könyvjegyzék 58. pontjában szereplő Antidotum minden alkalommal hibásan van szedve; l. még: in Joannaem, in Matheum, Agustini, Sancti Matthae, dediumus, a Magistro Arnaldo da Villa Nova stb. Súlyosan esik viszont a latba az a sok hiba, amely nem a nyomdát, nem is szegény íródeák rossznak bélyegzett latin tudását, hanem a közlő nyelvi felkészültségét tünteti fel kedvezőtlen megvilágításban. Lássunk néhányat!

Valóban helytelenül írta a jegyzék készítője a 7. tételt „Adagia chiliadis”-nak, és helyes, hogy Kovács *itt* nem javította ki az Erasmus fogalmazta „Adagiorum chiliades”-re. Elfogadható még a 13. jegyzetben (tehát a lista megfelelő tételének magyarzatában) is a helytelen alak szerepeltetése, de itt már fel kellett volna tüntetni a helyes címet, a további fejtegetések során pedig már nem lett volna szabad következetesen a hibásat idézni. (Kivétel: a 89. lapon „Adagiorum Chiliadis”-nak örvendezhetünk.) Sajnos, a hiányosan idézett latin könyvcímek nyelvtanilag értelmetlen használata általánosnak mondható hiba, pl. „Volaterranus Commentariorum urbanorum c. humanista enciklopédiája”.⁴ Ez annyi, mintha Vergilius „Aeneidos”-áról, Horatius „Sermonum”-járól, vagy — mondjuk — Arany „Toldinak”-járól beszéljünk.

A 15. és 19. tétel a nagy Praeceptor műveit regisztrálja. Neve rövidítve van: Tomus operum Philippii Melanch. (Világosan ch, csak a h második fele középtűt átmetszi a betű függőleges hastáját, alul pedig kissé visszakanyarodik; a rövidítést kettőspont jelzi.) Ezt Kovács Melanchti-nak olvasta. A XVI. században biztosan nem akadt olyan tollforgató, aki a Philippi Melanch.-t (vagy akár csak a jól ismert kezdőbetűket) nem Melanchthonis-ra egészítette volna ki. Azért Kovács is ad az akribeiára: a 19. tételben, ahol csak „opera Philippij Me.” áll, megadta Melanchthonnak a h betűt, és a rövidítést „Melanchti”-ra egészítette ki. Erre már nincs mentség.

¹ Itk. 66 (1962) 83—89.

² Perneszi György személyéről l. SCHULEK TIBOR úttörő feldolgozásának (Bornemisza Péter, 1535—1584. Sopron—Bp.—Győr 1939) 10. ssk. és 335. lapját.

³ l. m. 12.

⁴ Kovács, 85, 15. jegyz., a 88. lapon ugyanígy.

A 46. tételben alkalmasint W. Musculusnak a Máté-evangéliumhoz írott kommentárja szerepel: in Euang. Matthēū (azaz: Matthaemus). Kovács az Euang. rövidítést Euangeliumra oldotta fel, ami helyes is volna, ha az evangélista neve genitivusban állna. De mivel ki van írva az accusativusi forma, a rövidítés feloldása nyilván nem lehet Euangelium, hanem csakis Euangelistam.

Az 52. szám alatt B. Platinának valamelyik művét, valószínűleg a pápák életéről szóló „De vita et moribus (Coloniae 1551: ac gestis) summorum pontificum”-ot vette fel a sietős írődek „Prohemium Platine” formában, vagyis a hosszúra kicirkalmazott cím helyett az első, rövid és könnyen érthető megjelölést — az előző címét — ragadta ki. (Így járt el egybűt, pl. a 23. tétellel is: a „Vita Lucy Annej” biztosan nem „a leghíresebb Lucius Annaeus” — azaz Seneca — XV. sz.-i humanista életrajza, amint Kovács a 19. jegyzetben írja, hanem valamelyik baseli Seneca-kiadás elején olvasható anonym Vita, ill. az ezzel kezdődő kötet.) Ami most „az erősen Róma-ellenes” (valójában a kényelmes abbreviatori állásából menesztett és ezért II. Pált megfenyegető) Platinának életrajzgyűjteményét illeti: való igaz, hogy igen sok kiadásban és sokféle címmel jelent meg, de a 34. jegyzetben megadottal („Liber de vita Christi ac omnium pontificum”) aligha, mert akkor írója — latin tudás híján — sohasem lehetett volna belső curiai ember, a humanista II. Pius bizalmasa.

Bántó felületességről árulkodik az 55—57. tétel. Az 54. szám alatt lajstromozott Cosmographi(a)e (kiegészítve: Cosmographiae universalis libri VI., azaz Seb. Münster közismert földleírásának 1552. vagy 1554. évi baseli kiadása) után annak, amit Kovács közlésében olvasunk, egyszerűen semmi értelme sincs:

55 Tomus 2 cont(inetur)

56 Tomus 3 cont(inetur)

57 Tomus 3 cont(inetur)

Látatlanban Münster Cosmographiájának *folytatásaira* gondolhatnánk, ha olyanok volnának. A szóban forgó dokumentumon azonban nem *cont.*, hanem — mindhárom sorban világosan kiírva — *conc.* olvasható, és akkor máris megvan a megoldás: conciliumokról, arról a három kötetes zsinattörténetről van szó, amely — hogy ismert gyűjteményekre hivatkozunk — akár Mosóczy Zakariás, akár a történetíró Brutus könyvtárában is megvolt.⁵

Szó volt már az „Antidotum” említéseiben éktelenkedő sajtóhibákról, amelyek ellen — úgy látszik — nincs antidotum. Az viszont már semmiképpen nem minősíthető sajtóhibának, ha mind a 36. jegyzetben, mind a 87. lap alján „A. contra diversos hereses”-t találunk. (Vagy: contra diversas haereses, vagy: contra diversos haereticos.)

Ki kell térnünk a 2. szám alatt felvett műre (liber Nicephorus). Nem azért, mert sehogyan sem tudunk megbékelni a 11. jegyzetben (és másutt) olvasható „átírással”,⁶ hanem a „magyarázat” miatt. Mind a három „nevezetes” N. neve hibás: N. Callistus Xanthopolus (Xanthopolus helyett); „N. Archiepiscopus Constantinopolis” (ez nem név, hanem méltóságmegjelölés; helyesen: Constantinopolitanus); a harmadik N. pedig nem Georgius, hanem Gregoras. De ha már ilyen körülméteket a szerző, és — Nemeskürty alapján, helyesen — Bornemisza Nicephorus-hivatkozására is utal, akkor miért nem nézett utána a Bornemisza-idézethez (FP 74 b: „Keresztelő Jánosról írja Nycephorus, hogy az anyja az Jordánon túl futott vala egy barlangba Herodes előtt és ott szoptatta”)? Könnyű szerrel megállapítható volna, hogy csakis az első helyen említett Nicephorusról lehet szó, akinek latinra lefordított egyháztörténete a XV—XVI. században közkedvelt olvasmány volt,⁷ tehát Magyar István Nicephorus-idézetén sem csodálkozhatunk. A kérdéses hely (Ecl. hist. I. 14, Migne PG 145, p. 676) egyébként a Horatius gyermekkori elkalandozására és csodás épségben maradására (Carm. III 4, 9—20) emlékeztető hagiográfiai motívum felbukkanása miatt is figyelmet érdemel.⁸ A kised Keresztelő János szoptatásával persze csak Bornemisza toldotta meg szűkszavú forrását: íme egy újabb adalék a prédikátor írói eljárásának Nemeskürtytől⁹ elemzett sajátosságaihoz.

Ami a könyvjegyzék valamennyi tételének tisztázását illeti, egyes címek valóban azonosíthatatlanok, mások felderítése pedig több fáradsággal, mint haszonnal járna. Néhány kérdőjelet azért kiírhatunk: a 33. szám alatt a „D:” nyilván a „Divi” szokásos rövidítése

⁵ Concilliorum omnium, tam generalium, quam particularium . . . tom. I—III. Coloniae Agr. 1551; I. IVÁNYI BÉLA, Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus iuris keletkezése. Bp. 1926, 110. l., 168. sz.; *idem*, Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon, 1331—1600. Bp. 1937, 106. l., 7—9. sz.

⁶ Miért kell egy latin formájában idézett görög nevet az idétielen „Nikeforusz”-ra „átírni”? Josephus Flaviust és Ignatiust miért nem írta át hasonló tökélytel?

⁷ Első helyen szerepel Telegdi Miklós könyvtárjegyzékében is, I. NAGY GYULA, Telegdi Miklós pécsi püspök könyvtára. Magyar Könyvszemle 5 (1880) 38.

⁸ Vö. „Descende caelo” c. Horatius-interpretációnkkal, Acta Antiqua 8 (1960) 370.

⁹ Bornemisza Péter, az ember és az író. Bp. 1959, 161—176.

(Divi Augustini),¹⁰ két sorral lejjebb viszont Zwingliről ezt nem írhatták, tehát itt a deák szórakozottságának a nyomát sejtethjük. Egyelőre nem tudunk mit kezdeni a 16. és 39. tétel-
 lel (Frutices rosarum Satinarum; Primus tomus M. I.). Főlölesleg viszont a kérdőjel a 38. szám
 mellett: a XVI. század búvárlói jól ismerik Dom. Nanni (Nannus Mirabell[i]us) „Polyanthea” c.
 „édes illatú virágokkal ékes” példagyűjteményét (opus suavissimis floribus exornatum), amely
 1503 óta a sok újrakiadás és bővítés során Jöcher szerint^{10a} „elvesztette eredeti szerzőjének a
 nevét”, és csak a címe öröklődött tovább. XVII., sőt XVIII. századi utódai (pl. J. Quirsfeld:
 Historisches Rosengebüsch, 1685; J. Chr. Beer: Historischer Rosengarten, 1710) az imént fel-
 derítettlenül hagyott „Frutices rosarum”-ot idézik emlékezetünkbe.

Az 50. tétellel (opera Arnaldj) kapcsolatban Kovács helyesen utalt Arnaldo da Villa-
 nova olasz orvosra, aki azonban nem a XV., hanem a XIII. században élt. Persze aligha
 „Comptus (?) ecclesiasticus”-ára, inkább a „De conservanda bona valetudine” c. orvosi
 munka mindenféle „annotatio”-kkal (egyebek közt Melanchtonnak az alvással kapcsolatos
 megfigyeléseivel és Otho Cremonensisnek a hathatós orvosságokról szóló verselményével)
 kiegészített kiadásaira, vagy az ugyancsak rengeteg változatában ismeretes „Regimen sani-
 tatis Salernitanum” Arnaldus-féle magyarázataira kell gondolnunk. (Vö. a Mosóczy-könyv-
 lajstrom 412. és 445. sz. tételével.) És akkor jókora adag valószínűséggel azonosítható 41. sz.
 tételünk (Annotationes Othonis) is: alkalmasint az előbb említett cremonai Otho „bájos vel-
 seiről” (rhythmi venustissimi), valamelyik Arnaldus-könyv hosszadalmas annotationes-fel-
 sorolásából Otho kiemeléséről lehet szó. (Mint fentebb Platina vagy Seneca esetében.)

Ami most már a könyvjegyzékből levonható következtetéseket illeti, Kovács szerint
 első pillantásra láthatjuk, hogy „Perneszi György valaha magasabb tanulmányokat foly-
 tató, nagyműveltségű férfiú lehetett. A jegyzék segítségével biztosan körvonalazhatjuk igényes
 érdeklődésének számos területét.”¹¹ A hagyatéki lajstrom érdekességét valóban nem vitathat-
 juk el, különösen akkor, ha nem önmagában szemléljük, hanem összehasonlítjuk pl. Iványi Béla
 idézett könyvtárterveteni kiadványainak anyagával. Ott találunk akárhány főpapi könyvtár-
 jegyzéket, amely határozottan szegényesebb, mint a sárvári tisztartóé, viszont azt sem tagad-
 hatjuk, hogy Perneszi György könyvtára sem terjedelemben, sem igényességben nem mérhető pl.
 Brutuséhoz, Sambucuséról nem is szólva. Fontosnak azért fontos, mert rávilágít a Mohács
 utáni évtizedek Magyarországnak provinciális humanizmusára, egy Erasmus felé tájékozódó,
 Melanchthonnal levelező magyar főúr¹² környezetének humanista igényeire (nem: igényes-
 ségére) és lehetőségeinek korlátaira. Az, hogy Bornemisza ezt a könyvtárat használta volna
 bécsi tanulmányai előtt, további dokumentumok híján nem tekinthető bizonyítottnak, annyi
 azonban biztos, hogy a Perneszi-féle könyvanyagának a nevesebb Erasmus- és Melanchthon-
 tanítványok felvértezett ségéhez képest megállapítható szegényessége nagyjából hiven tükrözi a
 későbbi — Bécsét és Wittenberget megjárt — Bornemisza könyvtárának — egyben felkészült-
 ségének — hiányosságait és esetlegességeit is.

Kovács a könyvjegyzékből meríthető tanulságok felsorakoztatása közben nem egy-
 szer erős túlzásokba téved. A reformáció irodalmának termékeit vizsgálva nemcsak Nadasdy
 Tamás és Perneszi Györgyöt „perelné el” a lutheranizmustól, hanem még Bornemisza-
 t is,¹³ azon az alapon, hogy a könyvjegyzékben csak két „kimondottan lutheránus teológus:
 maga Luther és Brenz szerepel, összesen három kötettel”; Melanchthon könyveit nagyvonalúan
 a gyűjtemény „humanista érdeklődésre valló részéhez” sorolja, és akkor „szinte minden teoló-
 giai munka a reformáció kálvini, helvét irányához” tartoznék. (Zwingli 5, Kálvin 4, Bullinger
 2, Musculus 1 kötet.) A statisztika persze korántsem pontos, mert pl. a 46. sz. alatt található
 Máté-kommentár is minden bizonnyal Musculusnak tulajdonítandó; vö. a Heresenczy Péter
 győri püspök hagyatékában talált könyvek jegyzékével: „Commentaria (I) in evangelistam
 Mattheum per Wolffgang Musculum edita.”¹⁴ Nem pontos és nem döntő azonban főleg azért,
 mert ennyi erővel — hogy mi is elveszük a sulykot — akár Mosóczy Zakariás nyitrai, vagy
 Telegdi Miklós pécsi püspököt is megtehetnők nyakas kálvinistának, hiszen a Perneszi-féle
 könyvjegyzékben is megtalálható katolikus egyházi irodalom (pl. a 4–6., 22. [?], 53. és
 55–57. tétel) mellett az ő könyvek közt is szép számmal van képviselve Kálvin, Zwingli, Beza,
 — Melanchthonról, Lutherről és Brenzről nem is szólva. Ezekben az esetekben persze nem lehet

¹⁰ Vö. a 29. sz. tételre: Acta apostolorum per d. Lucam; egy helyen (45. sz.) rövidítés nélkül:
 divy Ignatij. Ebben az esetben a jelző segít bennünket az azonosításban: Ignatius leveleinek számos
 kiadása közül csak az 1540-es antwerpeni és az 1546-os velencei címlapján van feltüntetve a D. rövidítés

^{10a} Allg. Gelehrten-Lexicon, 111. (Leipzig 1751) 810.

¹¹ Kovács, 87.

¹² Nadasdynek az Erasmust személyesen ismerő Piso Jakabhöz fűződő kapcsolatairól: ÁBEL JENŐ
 Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság, Bp. 1880, 82.; TRENCSENÝI-WALDAPFEL IMRE,
 Erasmus magyar barátai. Bp. 1941, 19–20.

¹³ Uo. (87.)

¹⁴ IVÁNYI B., i. m. 101.

szó tájékoztatásáról, „amely még a római hiten maradtak kezébe is a reformátusok postilláit adta” — írja Schüle, Johann Brenznek katolikus papi körökben is megfigyelhető olvasottságára célozva.¹⁵ Tény az, hogy a valóban meglehetősen változatos teológiai anyagból nem következtethetünk biztosan sem Nádasdy, sem Perneszi „felekezeti hovatarozására”,¹⁶ mint ahogy ugyanennek a (87.) lapnak az alján maga Kovács is helyesen hangsúlyozza Nádasdy erasmusi gesztusait és nagyvonalúságát, vagy ha úgy tetszik: politikus voltát!¹⁷ Ami viszont a protestáns szabadgondolkodásnak ugyanitt — teljesen alaptalanul — feltételezett megnyilvánulásait illeti, meg kell mondanunk, hogy „az apró sárvári udvar vallási állapotainak... a négy recepta religiózával egész Európában egyedülálló Erdély toleranciájával” való rokonítása bizony még vulgarizálásnak is vaskos, — inkommensurábilis jelenségek egybevetéséről lévén szó. Bornemisza lutheránus (mindenesetre: melanchthoni lutheránus) voltának elvitatása és a reformáció kálvini—zwingliánus irányzatához megkísérelt áteröltetése, ill. beskatulyázása olyan ötlet, amelyre kár szót vesztegetni. Annyit elismételhetünk, hogy Bornemisza Perneszihez való kapcsolatainak (az Élektra-parafrázis megszületésének) időszakában — az 50-es évek végén — tagadhatatlanul türelmesebb, erasmusibb magatartást tanúsított, mint harcos prédikátorságának folyamán.¹⁸

Kovács szerint a Perneszi-gyűjtemény „meghatározható könyveinek kiadási helyei ugyancsak a svájci reformáció felé mutatnak: legtöbbjük Baselen jelent meg. Perneszi György határozott helvét irányú teológiai érdeklődése tehát vitán felül áll; minden bizonynyal közvetlen svájci kapcsolatai lehettek.”¹⁹ Csalóka érv. Először is sok az azonosíthatatlan tétel; azután a meghatározható könyvek jó része sem baseli kiadvány; végül pedig a baseli könyvkiadás elsőse *in humanioribus* — a Frobenius-nyomda jóvoltából és Erasmusnak a Frobenius-családdal fűződő kapcsolatai folytán — az adott évtizedekben elvitathatatlan volt. Még közvetlen svájci kapcsolatok nélkül is érthető tehát, ha egy erasmusi, humanista érdeklődésű udvari ember szerény gyűjteményében ennyi baseli kiadvány akad.

A könyvjegyzék utólagos magyar nyelvű bejegyzéséből kitűnik, hogy a hagyatéki leltárban felsorolt könyvek a Nádasdyak sárvári „tárházába” kerültek.²⁰ Lehet, hogy onnan részben vagy egészben a Nádasdy-urasságok könyvtárába vándoroltak; lehet, hogy ott porosodtak-pusztultak; az is lehet, hogy Sárvár legnevesebb prédikátora, Magyar István használta őket. Mindez azonban merő találgatás, mert egyrészt csupa közkeletű könyvről van szó, másrészt Magyarai hivatkozásai összehasonlíthatatlanul szélesebb körben mozognak, mint a Perneszi-féle könyvanyag. A Kovácstól felsorolt szerzők, illetőleg művek nem kiváltképpen jellemzőek. Az volna feltűnő, ha egy humanista jellegű XVI. századi gyűjteményben nem éppen ezek a könyvek lettek volna meg. „Hogy Perneszi könyvei között Antonius Florentinusnak Summa theologica című munkája lehetett meg”, *nem* épp egy Magyarai-idejével, hanem a XVI. századi könyvjegyzékek tételeivel, az írók általános frekvenciájával bizonyítható. Ugyanezt mondhatjuk az Erasmus-hivatkozások érvként való felhasználásáról, valamint a Volaterranus-enciklopédia vagy az orvosi könyvek szerepéről is.

Végeztül még néhány szót a Perneszi-könyvtár görög auktorairól! Annyi bizonyosnak látszik, hogy Perneszihez volt görög szótára (bár a 20. tétel olvasása vitatható), és lehet, hogy a jegyzékben szereplő művek közt akadt kétnyelvű (görög—latin), esetleg csak görög nyelvű példány is. Ami Bornemisza görög tudását illeti: biztos, hogy valamelyes nyelvismeret birtokában került a bécsi Tanner pulpitusa elé, szilárdabb nyelvi tudást azonban inkább csak ott szerezhetett, Sophoklész Élektájára pedig biztosan csak Tanner irányította a figyelmét. Görög eredetiből, vagy valamilyen latin fordításból (közvetítő szövegből) készítette-e a magyar deák az Élektra-parafrázisát? A sokáig kísértő utóbbi feltevést Kovács joggal minősíti filológiai babonának. Örvendetes, hogy egy klasszikus filológus illetéktelen XVI. századi *escapade*-jának legalább ezt a részleteredményét a magyar irodalom hivatott szakértői is elfogadják és nyugtázzák, bár csak egy ifjabb kutató „kétségtelen bizonyítékaira” való hivatkozással.²¹

¹⁵ I. m. 82.

¹⁶ Vö. Kovácsnak a 89. lapon olvasható „bizonyos” és „kétségtelen” megállapításaival. Különbö a kérdés illeten felvetése már nagyapánk korában sem volt éppen időszerű.

¹⁷ A helyzet megértéséhez l. Révész Imre, „Szempontok a magyar kálvinizmus eredetének vizsgálatahoz” c. tanulmányát (Századok 68 [1934] 257—; a „Tegnap és ma és örökké...” c. gyűjteményes kötetben, Debrecen 1944, 145—161 és Nemeskürty István Bornemisza-könyvéről írott recenzióját: Magyar Tudomány 5 (1960) 505., továbbá BALÁZS JÁNOS Sylvester-monográfiáját (Sylvester János és kora. Bp. 1958, 159.).

¹⁸ Az antikvitás XVI. századi képe. Bp. 1960, 131—132.; Bornemisza „kálvinizmusának” cáfolatául utalunk könyvünk 216—218. lapjaira.

¹⁹ I. m. 87.

²⁰ A kapuvári inventariumok biznysága szerint a könyveket ott is „az thoromban walo thárházban” őrizték, csak éppen nem nagyon őrizték: „Ibidem libri vilissimi antiqui stercoribus columbinis obducti...” (Iványi, 34., 55. és 84. l., 1553—, 1568—, ill. 1584-ből.) A leltárkészítő írdeák öntudatlanul is a klasszikus ködékek után szimatoló humanisták panaszait visszhangozza.

²¹ 88. l.

Kovács Sándor Iván egy kéziratos Bornemisza-dolgozat helyett bátran hivatkozhatott volna az Irodalomtörténeti Intézet nyilvánossága előtt 1959 óta ismeretes és 1960-ban már nyomtatásban is hozzáférhető, *korábbi* kutatások eredményeire.²²

Borzsák István

Kéziratos versgyűjtemény 1836-ból

O. Nagy Gábor: Református kollégiumi diák-irodalom a felvilágosodás korában c. művében ismerteti és felsorolja mindazokat a kéziratos versgyűjteményeket, melyek a sáros-pataki és debreceni Kollégiumban 1780—1835 között keletkeztek.¹ A szerző negyvennyolc kéziratot sorol fel, megjegyzi azonban, hogy ennél sokkal több versgyűjteménynek kell lenni magántulajdonban és kisebb vidéki könyvtárakban. Állításának igazolására egy most előkerült, 1836-ból származó kéziratos versgyűjteményt szeretnénk ismertetni.

Az egykorú papírkötéssel ellátott, 259 lap terjedelmű füzet címe: „Holmi, vagy Különb-féle gyönyörködtetők Gyűjteménye. — Összeírta a' maga számára: Mándy Károly. — S. Patakon 1836”.²

Mándy Károly a Bereg megyei Ugornyáról került be a pataki Kollégiumba, mint I. éves tógátus diák 1834. júl. 18-án írt alá az iskola törvényeinek.³ Versgyűjteményét tehát harmadéves korában kezdte írni. Megmondja a bevezetőben, hogy miért?

„Felhős napom vidítója
Te légy kedves kis könyvem,
S panaszimnak orvoslója,
Ha ömledez bús könnyem”.

Mándy Károly könyve mindenben hasonlít diáktársainak korabeli versgyűjteményéhez. Egy rendkívül vegyes tartalmú, a szerző érdeklődési körére, lelkivilágára fényt vető másolatokról van szó, ahol az egyes versek — néhány esetben a szerző nevének feltüntetésével — váltakoznak prózai szövegekkel. A maga által faragott kis versikéket szintén beírta könyvébe, mint ahogyan szorgalmasan lemásolta tollforgatásáról híresebb diáktársa költeményét, vagy egyéb írását. Ami Mándy Károly saját verseit illeti, csak egyről tudjuk kétségbevonhatatlanul megállapítani, hogy valóban ő írta. A vers után ugyanis jegyzetben ez olvasható: „A sorok első betűjét nézvé, tudod szerzőjét”. A kötetben számtalan vers, próza van, amelyeknél viszont sem a szerző, sem a másolat eredetije nincs feltüntetve.

Összehasonlítva Mándy Károly gyűjteményét a pataki iskola könyvtárában levő korabeli kéziratos versgyűjteményekkel, feltűnő módon visszatükröződik az előbbiben az iskola és a diákélet közösségi hatása. Különös előszeretettel másolta azokat a humoros alkalmi költeményeket, melyek a Kollégiummal vagy valamelyik tanulótársával kapcsolatosak. A kötet elején egész sort találunk ezekből: „T. Bata János Ur (volt görög Praeses) Csáthi Rector Exitusába”, — „Penna háború: Egy magát hánytató Poeta Barátomnak tréfás megkapkodása”, — „A selejtes penula örökös urának vágására írott Felelet”, — „Demeter Pál Csanálosi Rector (legnagyobb ember volt a Nemes Collégiumban) bucsuztatására”.

A humoros hangú költemények mellett több halotti vers is található Mándy Károly gyűjteményében. „Egy Sup. Syntaxist tanuló Gyermekek halálára, a kit ez előtt egy hóldnappal hozott özvegy édes Anyja Patakra”, — „Kevéssel azután Endrédy Imre Törvényt tanuló Ifju halálára”. Ezeket a halotti verseket „H. J.” — vagyis Hegyi János IV. éves tógátus írta, mint ahogy őt ihlette meg a nagy pataki diák, Kazinczy Ferenc halála. Erre az alkalomra írt

²² Észrevételeink során több ízben hivatkoztunk arra a becses levéltári anyagra, amelyet Iványi Béla két kiadványában publikált. Iványi figyelmét annak idején a kamarai levéltár bűvárlása közben elkerülte a Kovács S. I.-tól most közzétett könyvjegyzék, — bár ez a Bornemisza-kutatáson nem sokat lendített volna, mivel az irodalomtörténészek Iványinak nemcsak könyvtártörténeti, hanem közvetlenül Bornemisza Péterrel kapcsolatos dokumentumait sem hasznosították. Ezért hívjuk itt fel az illetékesek figyelmét pl. a 141. számúra (72. l.: Bornemisza levele Máriaassz Pálhoz 1578-ból, amelyet Schulek sem ismer; a „négy rész” persze nem a „Négy könyvecskére”, hanem a négy első postilla-kötetre vonatkozik); a 166., 197. és 221. sz. (a 85., 101. és a 131. lapon, 1585-ből és a 90-es évekből) már „a szegény Péter uram” könyvének elosztásáról és értékesítéséről szóló feljegyzés, vö. Schulek, 374. Ez jegyezzük még ide az Egyetemi Könyvtár Eb 4° 418. jelzetű naptár-kolligátumát, benne Mosóczy Zakariás alkalmi bejegyzéseivel, köztük pl. 1582. okt. 16-ról: Casus Bornemisszae in Elefantih.

¹ OTROKOCSI NAGY GÁBOR: Református kollégiumi diák-irodalom a felvilágosodás korában. Öntudatlan népiesség kéziratos gyűjtemény-irodalmunkban. Debrecen. 1942.

² A kéziratot a cikk írója Nagycseden találta. Elhelyezze a Tiszáninneni Ref. Egyházkerület Nagy-könyvtárában Sárospatakon. Kt. a. 334. sz.

³ Protocollum Togatorum subscribentium ab anno 1797. Egyházkerületi Levéltár Sárospatak.